

УДК 300.3+301+930.1

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2021-1-8>**Парадюк Олена Олександрівна**

аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8514-8367

КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗІВ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Усвідомлення минулого породжує історію як спогад про минуле, його розуміння та історичну свідомість. У цьому контексті першочерговою є проблема становлення історичної свідомості дитини. Філософське осмислення ставлення людини до світу і самої себе у віковому плані починається зі ставлення до навколишніх світів та власного життєвого світу. Історична свідомість дитини виступає як осмислення ставлення до історії світобудови в її різних видах та до історії свого життєвого світу. Подієвість часу життєвого досвіду дітей стає предтечею їх історичної свідомості. Історія життєвого досвіду ліпить певну культуру особистості. Культура починає конструювати життєвий досвід через творчість та норми. Особливу роль відіграють знайомства з історичними подіями, героями, художньою літературою для дітей, тим самим оформляється фрагментарна історична і міфологізована свідомість. Історична фаза розвитку культури суспільства – це свого роду відбиток фактів, який накладається на історико-міфологізовану свідомість дитини. Факти історії культури суспільства починають вибудовувати міфологізовану історичну свідомість у пояснювальну та передбачувану систему знань. Епоха радянської культури, виховуючи дітей і молодь на певних героїчних сюжетах, створювала образ своєї (радянської) людини. Історичну прозу для дітей, як і більшу частину дитячої літератури радянського періоду, найчастіше розглядають у категоріях ідеологічної догми, адже саме історичне знання було покликане формувати такі важливі радянські постулати, як патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм, дати марксистське розуміння «формаційного» підходу до історії як зміни економічних формацій у результаті класової боротьби, чим зводили до мінімуму розуміння ролі культури та особистості в тому чи іншому історичному процесі. Однак історична повість для дітей радянського часу була суперечливим явищем, необхідність історичного знання для відновлення зв'язку в часі саме в цьому жанрі виконувала неоднозначну роль. Історичний наратив дозволяє нам спостерігати за різними тенденціями у формуванні дискурсу дитячої літератури (від відверто пропагандистського до не менш відвертої «фронди» – «опозиційного просвітництва»).

Ключові слова: історична свідомість, сприйняття минулого, стародавній Рим, літературний канон, ідеологія, дитяча література.

Вступ. Усвідомлення минулого породжує історію як спогад про минуле, його розуміння та історичну свідомість. У цьому контексті першочерговою є проблема становлення історичної свідомості дитини. Філософське осмислення ставлення людини до світу і самої себе у віковому плані починається зі ставлення до навколишніх світів та власного життєвого світу. Історична свідомість дитини виступає як осмислення ставлення до історії світобудови в її різних видах та до історії свого життєвого світу. Подієвість часу життєвого досвіду дітей стає предтечею їх історичної свідомості. Історія життєвого досвіду формує певну культуру особистості. Культура починає конструювати життєвий досвід через творчість та норми. Особливу роль відіграють знайомства з історичними подіями, героями, художньою літературою для дітей, чим оформляється фрагментарна історична і міфологізована свідомість.

Історична фаза розвитку культури суспільства – це свого роду відбиток фактів, який накладається на історико-міфологізовану свідомість дитини. Факти історії культури суспільства починають вибудовувати міфологізовану історичну свідомість у пояснювальну та передбачувану системи знань.

Мета та завдання. Мета статті – проаналізувати форми та засоби конструювання образів історичної свідомості у радянській літературі для дітей.

Епоха радянської культури, виховуючи дітей і молодь на певних героїчних сюжетах, створювала образ своєї (радянської) людини. Історичну прозу для дітей, як і більшу частину дитячої літератури радянського періоду, найчастіше розглядають у категоріях ідеологічної догми [1, с. 114–141]. У такого підходу є цілком з'ясовні ідеологічні підстави, адже саме історичне знання покликане формувати такі важливі радянські постулати, як патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм, дати марксистське розуміння «формаційного» підходу до історії як зміни економічних формацій у результаті класової боротьби, чим мінімізувати розуміння ролі культури та особистості в тому чи іншому історичному процесі [2, с. 969–980]. Однак історична повість для дітей радянського часу була суперечливим явищем, адже необхідність історичного знання для відновлення зв'язку в часі саме в цьому жанрі виконувала неоднозначну роль. Історичний нарратив дозволяє нам спостерігати за різними тенденціями у формуванні дискурсу дитячої літератури (від відверто пропагандистського до не менш відвертої «фронди» – такого складного явища, яке Яків Гордін називає актом «опозиційного просвітництва» [3, с. 184]).

Результати. Спочатку здається дивним, що саме у дитячих виданнях 20–30-х років ХХ століття швидко наростає «римський» пласт літератури (художньої, пізнавальної, навчальної). Радянським дітям передають усілякі знання про Рим. При цьому вільна Еллада залишається в тіні імперського Риму. Справедливість цього твердження безперечна [5, с. 299]. Тут можна було б поміркувати про початковий етап побудови радянської імперського свідомості, але, здається, справа була значно простішою: «затребуваність» Риму та римської історії пояснювалася наявністю загальноновизнаного метатексту – історії повстання Спартака, але зовсім не в її італійському виконанні. Роман Р. Джованьоллі в радянській критиці, особливо дитячій, сприймався негативно, адже в ньому, як стверджували радянські критики, «цей єдиний у римській історії герой, який може бути нам по-справжньому близьким», був перетворений у «пристрасного коханця» [6, с. 14].

«Спартак» – історична повість для дітей середнього та старшого віку, що була перероблена у 1933 році відомим письменником Василем Яном. Цей новий твір починався цитатою Леніна про значення повстання Спартака для загибелі рабовласницького ладу, тому цей переписаний заново сюжет цілком укладався у «формаційний» підхід радянської історичної науки. Всі можливі відступи від метатексту, зосередженого на римській історії повстання, як-от повісті та романи Мілія Єзерського «Марій і Сулла» (1937) або «Аристонік» (1938), піддавалися жорсткій критиці, яка часто переходила на рівень політичного звинувачення: «Роман Єзерського – сумна відсутність більшовицької пильності у наших видавців і критиків, <...> з роману «випало» революційне підґрунтя подій, <...> в ньому лише кілька слів про сицилійське повстання» [7, с. 43]. Із грифом «книга не рекомендована для шкільного читання» ці повісті до свого читача, як правило, не доходили.

Не сприяли поширенню знання з історії античності політичні репресії 1937 року, післявоєнна кампанія проти «космополітів». Парадоксом у відродженні класичної філології та науки про давнину можна вважати кінець 1940-х – початок 1950-х рр., коли разом зі шкільною формою та роздільним навчанням у радянську школу на дуже короткий відрізок часу повернулася латинь. Підручник латині був присвячений, звісно, Сталіну, мав його портрет, що відкривав шкільний курс. Так, був отриманий дозвіл на історичну белетристику на теми давньої історії [8, с. 31–41].

Кінець 1950-х і 1960-ті рр. стають справжнім відкриттям давньої історії: в дитячій літературі починають з'являтися повісті, які швидко включаються в категорію «позакласного читання» з історії стародавнього світу (роман «Дочка Ехнатона» К. М. Мойсєєвої (1953), за яким слідувала повість «В стародавньому царстві Урарту»; «Глиняний конверт» Р.І. Рубінштейн, її ж «За що Ксеркс висік море» – переказ для дітей «Історії» Геродота). Історичні повісті для дітей пишуть історики різного штибу: цілком «партійний» історик-єгиптолог М.Е. Мат'єє випускає спочатку «День єгипетського хлопчика» (1956), а потім «Карі, ученю художника» (1962). І хоча

постулати марксистського підходу до історії зберігаються в цих наративах, бо все та ж класова боротьба залишається рушійним началом історичного розвитку, але «приправлене» дитячими пригодами протистояння гнобителів та пригноблених переходить на другий план, а першоплановим стає герой історії, як правило, одноліток [9, с. 37–73]. У центрі оповідання – його побут, події, історії, що впливають на його характер, і, що найголовніше, історичне знання, яке й формує історичне мислення, поступово звільняється від ідеології. Це явище в дитячій літературі не зовсім вписується у звичні для п'ятдесятих межі післясталінської «відлиги» [10]. Тут скоріш відбувається повернення до принципів Детгізу часів С.Я. Маршака кінця 1920-х рр., коли він (як досвідчений редактор) залучав до свого колективу «бувалих людей» (мандрівників, учених, інженерів, знавців природи та мистецтва) [11].

Еталонном створення героїчного образу Спартака може слугувати невелика, але дуже колоритна книга одеського історика Петра Йосиповича Каришковського «Повстання Спартака», видана в 1956 році [12].

Наведемо найбільш характерні висновки з цієї книжки: «Після придушення повстання Спартака величезний підйом, революційний ентузіазм і найпалкіші надії пригноблених змінюються ще більшою пригніченістю та зневірою. Відплив революційної хвилі створює сприятливі умови для появи інших настроїв, породжених безправністю і безнадією положення багатьох тисяч людей. Незабаром настало встановлення військової диктатури, утруднення відпуску рабів, жорстокі репресії щодо кожного, хто намагався поліпшити свою долю шляхом боротьби, що створює незабаром після смерті Спартака обстановку, яка сприяє зародженню і поширенню релігійних учень, які закликають до покірності та переносять усі надії на звільнення в потойбічний світ. Поразка Спартака відкрила шлях християнства, що освячує гніт і експлуатацію як справедливе покарання за гріхи людей і обіцяє стражденним та обтяженим рівність і звільнення тільки на небесах» [12, с. 57].

Однак автор робить оптимістичний висновок про те, що історична заслуга Спартака не зменшується його загибеллю. «І світлий образ Спартака, славного вождя давніх рабів, не забутий. Пам'ять про велику боротьбу, якій він і його соратники віддали всі свої сили, жива в широких масах простих людей в усьому світі. Спартаку присвячували свої твори скульптори і драматурги, художники і поети. Незмінною любов'ю читачів користуються твори художньої літератури, героєм яких є Спартак і його воїни. <...> люди дбайливо зберігають пам'ять про тих, хто віддав життя за визволення трудящих, бачать у них справжніх народних героїв. Багато громадян Радянського Союзу носять ім'я славного борця за свободу. У багатьох містах і робочих селищах ім'ям Спартака названо вулиці, площі і парки. Одне з найпопулярніших добровільних спортивних товариств носить це ж ім'я; спартакіадами називають трудящі нашої країни масові фізкультурні змагання; можливо, найкращим пам'ятником Спартаку і його соратникам є те, що його ім'ям названі ці свята молодості, сміливості і здоров'я трудящих нашої великої Батьківщини» [12, с. 58].

У 1950-ті рр. в дитячу літературу приходять учені-історики, які, як і в двадцяті роки, приносять у дитячу літературу багатомірність світу, руйнуючи задану бінарність ідеологізованого простору дитячої літератури військового та перших років післявоєнного часу. На зміну піонеру-героєві приходить герой історії – одноліток, який може розповісти не тільки і не стільки про класову боротьбу, скільки про захопливий світ минулого, шлях до якого доступний через знання. У 1936 р історик-античник С.Я. Лур'є написав науково-популярну повість для дітей «Лист грецького хлопчика». Історія та сучасність перепліталися в цьому тексті, і читач йшов слідом за вченим, розшифровуючи стародавній рукопис. Нова історична дитяча проза вибудована за іншим принципом: це поєднання історії як знання та пригоди як моделі передання цього знання [13, с. 337–338].

Іншим способом поширення знання, який виводить історичний текст з ідеологічного «полону», стає історичний коментар, що через саму структуру дитячої книги, її освітньої функції, був обов'язковою частиною наративу. Особливу освітню функцію в дитячій історичній повісті починає нести інформативна виноска. Саме вона бере на себе роль «просвітителя» юного чи-

тача. «Пригоди хлопчика із собакою» Н.Ф. Остроменцької та Н.М. Бромлей належать до таких книг [14; 15]. Обидві письменниці є в минулому шкільними вчительками історії. Не покладаючись тільки на власні знання, вони залучили до роботи над книгою історика Риму М. Сергієнка [13, с. 341–332]. У центрі оповідання – історія сицилійського хлопчика Клеона, який був захоплений у полон піратами-работорговцями разом зі своєю собакою Левом і проданий у рабство. Обов'язковий ідеологічно коректний опис страждань маленького раба, який став іграшкою багатого сина патриціїв, перетворюється в короткий курс римського побуту часів античності. Порушуючи ідеологічні параметри, автори зосереджуються на історичному знанні, яке вони вміщують у виноску. Римські реалії – атріум, лараріум, тога, булла, сенат, пантеон, асамблеї, складні відносини між клієнтами і патриціями – уся ця повсякденність життя Стародавнього Риму вибудовується в чіткому зв'язку з подіями в житті головного героя, тому стає тлом пригоди-подорожі, не перешкоджаючи розвитку наративу. Наратив збудований як тревелог: Клеон весь час переміщується територією Стародавнього Риму. Читачі йдуть за ним на ринок рабів, у латифундії і міські вілли римських патриціїв, вони відвідують Цирк Максимус, Форум Романум і римський Колізей. Разом із Клеоном читачі навіть вирушають у табір Спартака, тому прискіпуватися до історії хлопчика із собакою ідеологічно не можна було. Але дивна річ: Спартак не залишає юного героя в своєму таборі, а відправляє його додому, до сім'ї, тому Клеон зовсім не перетворюється на юного месника – римського аналога піонера-героя. До того ж Спартак-ясновидець каже своєму юному другові, що справа його приречена, а Клеон повинен жити, бо він ще надто молодий. І зовсім уже автори порушують радянський героїчний контекст, коли пояснюють, що багато рабів не були задоволені суворою дисципліною у військах Спартака. Одні з них шукали кривавої помсти, що зовсім не викликало ентузіазму у їх ватажка, інші – приєдналися до його армії в пошуках легкої наживи, тому грабували не тільки знатні маєтки, а й бідних селян [2, с. 969–970].

Історичне знання створює справжню об'ємність тексту: через реалії відтворюється світ, у якому живе і переміщується одноліток читача, разом із яким читач учить історії і самого життя. Еклектичність, спочатку закладена в самому жанрі історичної повісті, тут себе повністю виправдовує: в тексті «Пригоди» тревелог змикається як із побутовою повістю, так і з романом-вихованням. Важка доля Клеона, його турбота про єдиного вірного друга – собаку, з якою він ділиться останнім шматком хліба, його вміння постояти за себе і вижити – усі ці моменти виховання співчуття до головного героя-однолітка, який важко переживає втрату домівки, допомагають емоційному дорослішанню самого читача. Водночас за рахунок авторського свідомого переміщення акценту з метатексту (повстання Спартака) на паратекст (історичні реалії побуту, вміщені у виноску) формується історичне знання, необхідне новому поколінню читачів. На зміну бінарності характерів і положень приходить тернарна модель стародавньої історії, де на перетині світу зла (світу експлуататорів) та добра (світу рабів і принижених) із виносом, які супроводжують історичний наратив, вибудовується світ історичної повсякденності, покликаний відновити перерваний зв'язок часів та сформувати вміння мислити в категоріях історії, а не ідеології [2, с. 978].

До цього ж жанру можна зарахувати книгу «Ветеран Цезаря». Вона з'явилася після смерті Надії Феліксівни Остроменцької [13]. Нова книга залишилася незакінченою, її дописав історик О. Немировський. У стародавніх римлян був звичай називати синів, які народилися після смерті батька, «Постум». Цю книгу можна було б назвати «Постума». Таким чином, народилася ця повна захопливих пригод і повна трагізму історія життя юного римлянина Гавія. Його називали «ветераном Цезаря», але він став воїном Спартака і розділив долю учасників найбільшого в історії повстання рабів.

Висновки. Дитяча історична повість навряд чи піднялася до рівня текстів, створених Н. Ейдельманом («Лунін», 1970) або О. Лебедєвим («Чаадаєв», 1965), тому говорити про опозиційне просвітництво в тому сенсі, яке вкладає в це визначення Гордін (щодо дитячої історії) навряд чи можна. Але прагнення до просвітництва як необхідної умови виховання і розуміння ролі освіти як передання знання об'єднало дитячих літераторів різного штибу: від «недобитків» (за

влучним висловом Шимона Маркиша), що зберегли в усі роки випробувань античну спадщину вчених, до цілком лояльних щодо влади письменників-істориків. Певною мірою цей прихід стародавньої історії в дитячу літературу можна було порівняти з «неповторною атмосферою старих класиків», яка створювалася в найнастійніші періоди радянської історії, коли «... вбиралась у себе не тільки слова, обороти, ідеї, образи античності, а й протиотрута радянському здичавінню і хамству, цивілізація як альтернатива варварству» [17].

Список використаних джерел

1. Балина М. Детская историческая проза: к вопросу о жанровой специфике. *Детские чтения*. 2018. № 13 (1). С. 114–141.
2. Ронен О. Детская литература и социалистический реализм. *Соцреалистический канон*. Санкт-Петербург: Академический проект. 2000. С. 969–980.
3. Гордин Я. Занятия историей как оппозиционный акт. *Знамя*. 2001. № 4. С. 180–184.
4. Гордин Я. Связь времен. *Детская литература*. 1979. № 11. С. 42–45.
5. Арзамасцева И.Н. «Век ребенка» в русской литературе 1900–1930 годов. Москва: Прометей, 2003. 404 с.
6. Желобовский И. Рассказывание на историческую тему. *Детская литература*. 1935. № 4. С. 14–15.
7. Князев А. Рецензия на роман Милия Езерского «Марий и Сулла». *Детская литература*. 1938. № 1. С. 38–43.
8. Добренко Е. Соцреализм и мир детства. *Соцреалистический канон*. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. С. 31–41.
9. Добренко Е. Занимательная история: соцреализм в поисках «исторического прошлого». *Музей революции: советское кино и сталинский исторический нарратив*. Москва: НЛЮ, 2008. С. 37–73.
10. Фатеев А.В. Сталинизм и детская литература в политике номенклатуры СССР (1930–1950-е гг.). Москва: Макс-Пресс, 2007. 348 с.
11. Блюм А.В. Советская цензура в эпоху тотального террора, 1929–1953. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. 321 с.
12. Карышковский П.О. Восстание Спартака. Москва: Госполитиздат, 1956. 64 с.
13. Балина М. Советская детская литература как культурная институция. *Русская литература XX века (1930-е гг. – середина 1950-х гг.)*. Т. 1. Москва: Академия, 2014. С. 331–350.
14. Остроменцкая Н., Бромлей Н. Приключения мальчика с собакой. Москва: Детгиз, 1959. 288 с.
15. Остроменцька Н., Бромлей Н. Пригоди хлопчика із собакою. Київ: Дитвидав, 1962. 240 с.
16. Остроменцкая Н. Ветеран Цезаря. Москва: Детская литература, 1969. 144 с.
17. Маркиш Ш. Советская античность. Из опыта участника. *Знамя*. 2001. № 4. URL: <http://magazines.russ.ru/znamia/2001/4/itogi.html> (дата звернення: 03.12.2020).

References

1. Balina M. (2018) Detskaya istoricheskaya proza: k voprosu o zhanrovoy spetsifike [Children's historical prose: on the issue of genre specificity]. *Detskiye chteniya*. 13 (1), 114-141 [in Russian].
2. Ronen O. (2000) Detskaya literatura i sotsialisticheskiy realizm [Children's literature and socialist realism]. *Sotsrealisticheskiy kanon*. Santk-Peterburg: Akademicheskii proyekt. 969–980 [in Russian].
3. Gordin Ya. (2001) Zanyatiya istoriyey kak oppozitsionnyy akt [Studying history as an oppositional act]. *Znamya*. 4, 180-184 [in Russian].
4. Gordin Ya. (1979) Svyaz vremen [Link of times]. *Detskaya literatura*. 11, 42-45 [in Russian].
5. Arzamastseva I. N. (2003) «Vek rebenka» v russkoy literature 1900–1930 godov [«Age of a Child» in Russian Literature 1900-1930]. Moskva: Prometey [in Russian].
6. Zhelobovskiy I. (1935) Rasskazyvaniye na istoricheskuyu temu [Historical story]. *Detskaya literatura*. 4, 14-15 [in Russian].
7. Knyazev A. (1938) Retsenziya na roman Miliya Yezerskogo «Mariy i Sulla» [Review of the novel «Mary and Sulla» by Miliy Yezersky]. *Detskaya literatura*. 1, 38-43 [in Russian].

8. Dobrenko E. (2000) Sotsrealizm i mir detstva [Socialist realism and the world of childhood]. Sotsrealisticheskii kanon. Sankt-Peterburg: Akademicheskii proyekt, 31-41 [in Russian].
9. Dobrenko E. (2008) Zanimatelnaya istoriya: sotsrealizm v poiskakh «istoricheskogo proshlogo» [An entertaining story: socialist realism in search of a «historical past»]. Muzei revolyutsii: sovetskoye kino i stalinskiy istoricheskiy narrativ. Moskva: NLO, 37-73 [in Russian].
10. Fateyev A. V. (2007) Stalinizm i detskaya literatura v politike nomenklatury SSSR (1930–1950-e gg.) [Stalinism and Children’s Literature in the Politics of the USSR Nomenclature (1930-1950s)]. Moskva: Maks-Press [in Russian].
11. Blyum A. V. (2000) Sovetskaya tsenzura v yepokhu totalnogo terrora, 1929–1953 [Soviet censorship in the era of total terror, 1929-1953]. Sankt-Peterburg: Akademicheskii proyekt [in Russian].
12. Karyshkovskiy P. O. (1956) Vosstaniye Spartaka [Revolt of Spartacus]. Moskva: Gospolitizdat [in Russian].
13. Balina M. (2014) Sovetskaya detskaya literatura kak kulturnaya institutsiya [Soviet children’s literature as a cultural institution]. Russkaya literatura KHKH veka (1930-e gg. – seredina 1950-kh gg.). Moskva: Akademiya, 1, 331-350 [in Russian].
14. Ostromentskaya N., Bromley N. (1959) Priklyucheniya malchika s sobakoy [The Adventures of a Boy with a Dog]. Moskva: Detgiz [in Russian].
15. Ostromentska N., Bromlei N. (1962) Pryhody khlopchyka z sobakoiu [The Adventures of a Boy with a Dog]. Kyiv: Dytvydav [in Ukrainian].
16. Ostromentskaya N. (1969) Veteran Tsezarya [Caesar Veteran]. Moskva: Detskaya literatura [in Russian].
17. Markish Sh. (2001) Sovetskaya antichnost. Iz opyta uchastnika [Soviet antiquity. From the participant’s experience] Znamya. № 4. Retrieved from: <http://magazines.russ.ru/znamia/2001/4/itogi.html> [in Russian].

Paradiuk Olena Oleksandrivna

Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Social Studies
and Sociocultural Activity Management
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankovskaya str., Odesa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-8514-8367

CONSTRUCTION OF IMAGES OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS IN CHILDREN’S LITERATURE

Awareness of the past generates history as a memory of the past, its understanding and historical consciousness. In this context, the priority is the problem of formation of the historical consciousness of the child. Philosophical understanding of man’s attitude to the world and himself in terms of age begins with the attitude to the worlds around him and his own world of life. The historical consciousness of the child acts as an understanding of the attitude to the history of the universe in its various forms and to the history of his life world. The eventfulness of children’s life experience becomes a forerunner of their historical consciousness.

The history of life experience sculpts a certain culture of personality. Culture begins to construct life experiences through creativity and norms. Acquaintances with historical events, heroes, fiction for children play a special role. Thus a fragmentary historical and largely mythologized consciousness is formed. The historical phase of the development of the culture of society is a kind of imprint of facts, which is superimposed on the historical and mythologized consciousness of the child. The facts of the history of the culture of society begin to build a mythologized historical consciousness into an explanatory and predictable system of knowledge. The epoch of Soviet culture, educating children and youth on certain heroic plots, created the image of its own, Soviet man. Historical prose for children, as well as most of the children’s literature of the Soviet period, is often considered in terms of ideological dogma. After all, historical knowledge itself was designed to form such important Soviet postulates as patriotism and proletarian internationalism, to give a Marxist understanding of the “formational” approach to history as a change of economic formations as a result of class

struggle and thus to minimize understanding of the role of culture and personality in historical process. However, the historical story for children of the Soviet era was a controversial phenomenon: the need for historical knowledge to reconnect in time in this genre played an ambiguous role. The historical narrative allows us to observe various tendencies in the formation of the discourse of children's literature – from openly propagandistic to no less frank “front” – “opposition enlightenment”.

Keywords: *historical consciousness, perception of the past, ancient Rome, literary canon, ideology, children's literature.*